

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Moisio, Olli-Pekka

Title: Karl Marx muistamisesta

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Tekijät & Eurooppalaisen filosofian seura ry

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Moisio, O.-P. (2022). Karl Marx muistamisesta. In T. Tervasmäki, O.-J. Jokisaari, K. Jurvakainen, J. Kallio, J. Pulkki, P. Takkinen, A. Tammenoksa, & J. Varpanen (Eds.), *Maailman tärkein tehtävä : esseitä kasvatuksesta, vastuusta ja toivosta : juhla kirja professori Veli-Matti Väärille* (pp. 280-293). Eurooppalaisen filosofian seura ry. <https://netn.fi/fi/kirjat/maailman-tarkein-tehtava>

Karl Marx muistamisesta

Olli-Pekka Moisio

”Ihmiset tekevät historiansa itse, mutta eivät mielensä mukaisista palasista, eivät itse valitsemissaan, vaan käsillä olevissa, heille annetuissa, perintönä kulkeutuneissa oloissa. Kaikkien edesmenneiden sukupolvien perinteet painavat vuorenraskaina elävien aivoja. Ja juuri kun he näyttävät olevan suistamassa kumoon itsensä ja olosuhteensa ja luomassa jotakin siihen asti tuntematonta, juuri sellaisina vallankumouksellisen kriisin aikoina he manaavat levottomina menneisyyden haamuja avukseen, lainaavat niiden nimiä, taistelutunnuksia ja vaatetusta aloittaakseen tämän vanhan kunnianarvoisan valepuvun suojassa ja lainatun kielen avulla maailmanhistorian uuden näytöksen.”

Karl Marx (1852, 148)

RANSKAN SUURTA vallankumousta (1789–1799) ja sitä seurannutta Napoleonin valtaan nousua voidaan pitää keskeisenä merkki-paaluna renessanssiajan unelmoivan muistia ja mielikuvitusta koskevan filosofoinnin päättymiselle. Aikakautensa radikaaleista yhteiskunnallisista ja poliittisista liikehdinnöistä vaikuttuneina filosofit keskittyivät historiallisten ja kansallisten kertomusten rakentamiseen. Saksalaisessa filosofiassa tämä on erityisesti nähtävissä, ei yksinomaan saksalaisessa idealismissa, vaan myös sitä vastaan suunnatuissa kritiikissä.

Karl Marx suhtautui erittäin kriittisesti suuriin kansallisiin kertomuksiin. Marx käsitti, että tällaiset kertomukset olivat omiaan korostamaan alistajien ääntä ja vaimentamaan vaihtoehtoiset, usein kärsivien ihmisten maailmaa koskevat käsitykset ja tulkinnat. Marx väittää tämän tekstin alussa olleessa lainauksessa, ettemme voi saavuttaa todellista vapautta ennen kuin olemme ravistelleet alistajien haamut harteiltamme. Vallankumouksellisen historian rakentaminen olikin Marxille ongelma, koska se pysyi

väistämättä kiinnittyneenä traumatisoituneeseen menneisyyteen. Vallankumouksellisen tarinan tuli Marxin mukaan asettua tulevaisuuden horisonttiin, eikä menneisyyttä koskevan nostalgiaan.

Yleisesti voimme todeta, että Marxinkin tunnistama muistin pimeä puoli kytkeytyy usein traumaattisiin kokemuksiin. Toisaalta se sisältää myös jotakin näitä traumaattisia kokemuksia enemmän. Muisti tuo lukuisia ikäviä asioita mukanaan. Se, että ihmiskunnan historian syvyydestä nouseva viha on säilynyt elävänä yhä tänäkin päivänä, on todiste tästä. Haavat pysyvät tuoreina, niiden vuotoa ei saada lakkaamaan, konfliktien liekit kajastavat edelleen näkymiä punaten, vaikka eläisimmekin näennäisesti rauhanomaisia aikoja. Toisaalta muistiin kätkeytyy muistamisen kauhu, josta muun muassa Friedrich Nietzsche kirjoitti historiallisuutta koskevissa tarkasteluissaan. Jaetun menneisyyden hengissä pitämisen paine oli Nietzschele taakka ja jopa este toiminnalle. Juuri tämän vuoksi menneisyys tuli hänen mukaansa räjäyttää, jotta oman ihmisyytensä ylittänyt uusi ihminen voisi astua tulevaisuuteen. Samankaltainen johtopäätös sisältyy käsillä olevan tekstin avanneeseen lainaukseen Marxin (1852, 148) *Louis Bonaparten Brumairekuun kahdeksastoista* -tekstistä.

Kollektiivisessa muistissa ilmenevät yhtäaikaisesti vastakkaiset normatiiviset mahdollisuudet. Toisaalta kollektiivinen muisti tarjoaa mahdollisuuden oikeudenmukaisuuden toteutumiselle, ja toisaalta taas ylläpitää ja pitkittää konfliktia. Se luo yhteisöjä rakentavan identiteetin, mutta samanaikaisesti terrorisoi yksilöä ja ryhmiä. Nämä seikat avaavat näkyville muistin normatiivisuuden. Se valikoi, eliminoi, muuttaa, liioittelee, minimoii, ylevöittää ja alentaa. Voidaan ajatella, että muisti on tässä mielessä partikularistista ja normatiivista. Muun muassa Jeffrey Blustein (2008, 66–78, 84–86) väittääkin, että muisti on yhtäaikaisesti normatiivista ja partikulaarista, koska se sisältää i) retrospektiivisen menneisyyden merkityksen rekonstruktion, ii) menneen haltuunoton minän tai meidän menneisyytenä, iii) menneiden tapahtumien valikoivan tematisoinnin ja iv) edellä mainittujen välisiin kytkentöihin perustuvan normatiivisen käsityksen itsestä. Tämän ajatuksen mukaan olemme vastuussa menneisyydestämme, koska

käsityksemme itsestämme rakentuu muistinvaraisiin arvostelmiin ja tulkintoihin. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että normatiivisen itsekäsityksen luominen olisi yksinomaan itsemäärityvää muistelutyötä. Käsitys itsestä asettaa moraalisen taakan muistille, joka pyrkii estämään sattumanvaraisten ja järjettömien itseä koskevien käsitysten luomista sekä rajaa mahdollisuutta poikkeuksille menneitä vääriä tekoja koskeville velvollisuuksille. Itsekäsityksen luominen onkin subjektin ja sosiaalisen todellisuuden välistä jatkuvaa vuorovaikutusta.

Koko Marxin tuotantoa läpäisevän pyrkimyksen voidaan nähdä kytkettyvän juuri muistin rooliin ja kohtaloon emansipatorisessa eli vapauttavassa toiminnassa. Emansipatorinen muisti avasi näkymän alistettujen sekä historiallisesta kehityskulusta ja kapitalismin vääjäämättömästä marssista syrjään heitettyjen ja sen alle murskaantuneiden maailmaan ja kokemuksiin. Koska tänään tiedämme kivuliaasti totalitaristisen väkivallan historian 1900-luvulla – ja kaikki ne hirmuteot, jotka tehtiin muun muassa Marxin nimissä – olisi juuri muiston emansipatorisen ulottuvuuden herättäminen välttämätöntä. Marxilainen filosofi Walter Benjamin oli varmasti ensimmäisiä marxilaiseen traditioon liittyneitä ajattelijoita, jotka korosti emansipatorisen muiston herättämisen tärkeyttä koko marxilaiselle inhimilliseen vapautukseen tähtäävälle toiminnalle. Filosofi Ernst Bloch loi massiivisen filosofisen työn saman ajatuksen varaan toteuttamalla toivon arkeologiaa ihmiskunnan ajattelun ja toiminnan ytimessä. Benjamin kritisoi kuitenkin 1900-luvun alkupuolella marxilaisuudessa vallinnutta yhtenäistä teleologiaa, joka vaarantaa juuri näiden emansipatoristen muistojen roolin hiljentämällä ne lopullisesti poliittisen liikkeen päätepisteenä syntyvässä uudessa totaliteetissa (ks. Jay 1986.).

Vapautuminen menneisyyden taakasta liittyy Marxilla proletaariatien eli köyhälistön kykyyn ja mahdollisuuksiin tunnistaa historiallisen välttämättömyyden lait historiallisen prosessin sisällöksi. Tämä tarkoittaa hänelle sitä, että työläiset pääsevät historiassa tapahtuneen taloudellisen liikkeen tuottamien mahdollisuuksiensa tasalle. Aivan kuten valistusfilosofit, myös Marx ajattelee, että historia on tullut inhimilliselle toiminnalle tarjolle tässä tietyssä

erityisessä historiallisessa vaiheessa. Historia on historiaa ihmiselle, joka ensimmäistä kertaa tekee historiaa – vaikkakin perittyjen olosuhteiden puitteissa. Heilahdellen kielellisesti konstitutiivisen ja performatiivisen muodon välillä Marx kuitenkin onnistuu osoittamaan historiallisen subjektin, joka voi ja jonka täytyisi tietoisesti ottaa historiallinen prosessi haltuunsa. Proletariaatti on palannut itseensä, tai sen tuli olla palannut itseensä, historiallisen prosessin sisältönä. Näin ollen sillä ei ole enää tarvetta maailmanhistoriallisille muistinvaraisille kytkennöille vallankumouksellista toimintaa motivoivina seikkoina.

Edellä kuvattu problematiikka muodostaa ehkä keskeisimmän kysymyksen marxilaisuudelle poliittisena muutokseen tähtäävän liikkeenä: Kuinka työväenluokka ylipäänsä tunnistaa historiallisen roolinsa ja ryhtyy toimimaan tuon roolin mukaisesti historiassa? Tähän vastataksaan Marx tekee erottelun toisaalta luokkaan objektiivisena asiantilana ja toisaalta tämän luokan sisällä olevaan tätä objektiivista asiantilaa koskevaan subjektiiviseen tietoisuuteen. Tietyn yhteiskunnallisen luokan jäsenyys määrittyy yhteisesti jaettujen taloudellisten olosuhteiden kautta. Saman luokan jäsenet jakavat yhteisen suhteen tuotantovälineisiin, ja tämän vuoksi he muodostavat luokan itsessään. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että jäsenet olisivat subjektiivisesti tietoisia jaetuista olosuhteista ja yhteisestä päämäärästä, eli luokka itsessään ei välttämättä ole luokka itselleen. Kamppailu yhteistä vihollista vastaan muuttaa luokan itsessään luokaksi itselleen. Tässä toiminnassa syntyy Marxin mukaan luokkatietoisuus.

Marx kirjoitti yhdessä filosofi Friedrich Engelsin kanssa *Kommunistisen manifestin*, joka sisältää kuvauksen siitä, miten työväenluokka muotoutuu luokaksi itsessään ja itselleen (Marx & Engels 1857). Kapitalismi ei luo ainoastaan materiaalisia olosuhteita omalle kumoutumiselleen vaan myös toimijan, jonka aktiivinen toiminta tuottaa tämän kumoutumisen. Kapitalismi kollektivisoi työväenluokan repimällä sen maalaiselämästä kaupunkeihin. Kaupungeissa ihmiset alkavat myydä työvoimaansa suurille teollisuuslaitoksille säilyäkseen elossa. Heidän työnsä ja elinolosuhteensa yhdenmukaistuvat, ja näin heille alkaa muodostua selkeä

kuva yhteisistä jaetuista olosuhteista, yhteisestä vihollisesta ja kamppailusta.

Aluksi yksilöt ryhtyvät kamppailemaan olosuhteita ja sen edusmiehiä vastaan, mutta pikkuhiljaa tämä kamppailu alkaa rakentumaan työväenluokan organisaatioina, joista syntyy viimein puolue: yksittäisten työläisten kamppailu muuntuu yhdistysten taloudelliseksi kamppailuksi ja lopulta poliittiseksi taisteluksi. Marx uskoi, että luokkatietoisuus syntyy ja sitä ylläpidetään kamppailun ja organisoitumisen kautta. Kamppailun huipentumana on Marxin mukaan poliittisen vallan haltuunotto ja yhteiskunnan muuttaminen. (Marx 1864.)

Vaikka työväenluokan rooli yhteiskunnan radikaalissa muutoksessa näyttää Marxin tiettyjen tekstien valossa kohtalaisen selvältä, sisältyy näihin muotoiluihin paljon epäselvyyksiä. Mikä on esimerkiksi puolueen tai työväen organisaatioiden suhde työväenluokkaan massana? Onko keskeisin toimija vallankumouksellisessa toiminnassa teoreettisen tiedon omaava puolue ja sen erityiset edustajat vai luokka? Mikä on välttämätön suhde vallankumouksen objektiivisten ja subjektiivisten ehtojen välillä? Vaikka Marx asettaakin määrätyn suhteen luokkatietoisuuden, poliittisen kamppailun ja organisoitumisen välille, on luokkatietoisuuden, objektiivisten olosuhteiden ja vallankumouksen välinen suhde huomattavasti epäselvempi. Toisin sanoen, vaikka meille kuvataan miten toiminta, tietoisuus ja järjestäytyminen kehittyvät yhtäaikaaisesti työväenluokan kamppailuissa, ei ole kuitenkaan selvää mikä on näiden kamppailujen ja objektiivisten taloudellisten kehityskulkujen välinen suhde tai vastaavasti mikä on vallankumouksen subjektiivisten ja objektiivisten ehtojen välinen suhde. Onko vallankumous kapitalismin väistämätön tulos vai ainoastaan työväenluokan vallankumouksellisen kamppailun tuottama mahdollisuus? Ovatko kyseessä talouden lainalaisuudet vai inhimillinen toiminta? Tuottaako kapitalismi itsensä uumenista automaattisesti sosialismin? (Moisio 2011.)

Marxin omat yriytykset tukea vallankumouksellisen työväenluokan kehitystä ilmaisevat tietynasteista kontingenssia eli mahdollista muttei välttämätöntä tapahtumaa emansipaatioteorian

tasolla. Tätä painottaa myös hänen huomionsa siitä, että ”ihmiset tekevät historiansa” (Marx 1852, 148) tai että luokkataistelu voi päätyä joko kapitalistisen järjestelmän vallankumoukselliseen ylittämiseen tai ”taistelevien luokkien yhteiseen perikatoon” (Marx & Engels 1857, 336). Toisaalta deterministinen pohjavire ohittaa toimijuuden ja tietoisuuden ongelmat asettamalla yhteiskunnallisten prosessien väistämättömyyden. Kommunistisessa manifestissa Marx ja Engels (1857, 336) puhuvat porvariston kaatumisesta ja työväenluokan voitosta ”yhtä lailla väistämättöminä”. Pääoman toisen painoksen jälkisanoina Marx (1867, 24) lainaa hyväksyvästi arvostelijaa, joka kirjoittaa: ”Tätä varten on täysin riittävää, että hän osoittuaan nykyisen järjestyksen välttämättömyyden todistaa samalla välttämättömäksi toisen järjestyksen, joksi edellisen täytyy väistämättömästi muuttua riippumatta siitä, uskovatko ihmiset sitä vai eivät, ovatko he siitä tietoisia vai eivät”.

Edellinen välttämättömyys jää usein kuitenkin toteutumatta vallankumouksellisen toiminnan rajallisuudesta johtuen. Esimerkiksi porvarillinen vallankumous ei ollut Marxille riittävän radikaalia, eli juuriin menevää. Tämän vuoksi maailmanhistorialliset muistot ilmenivät porvarillisille vallankumouksellisille toiminnan hetkinä vain hämätäkseen heitä sekä alistaakseen ihmisiä. Juuri historialliset muistot estivät näitä vallankumouksellisia käsittämättä edellisten vallankumousten rajallisuutta. Ne olivat tähänneet ainoastaan jonkin alistavan rakenteen korvaamiseen jollakin toisella alistavalla rakenteella. Esimerkiksi vuoden 1848 Pariisin vallankumoukselle, jota Marx suri menetettynä mahdollisuutena ja lupauksen pettämisenä, menneisyys näyttäytyy ainoastaan kuolleina sukupolvina, traditiona, johon viitataan juuri sellaisina hetkinä, kun olisi pitänyt repiä itsensä irti sen kahleista. Tämä menneisyydestä vapautuminen olisi tehnyt mahdolliseksi luoda jotain ei-vielä-olemassa-olevaa. Marxin vastaus tästä menetetyistä lupauksesta johtuvaan suruunsa on kiintoisa. Hän ei aseta toivoaan muistamiseen, vaan hän asettaa muistin tulevaisuutta vastaan ja väittää, että:

”Yhdeksännentoista vuosisadan yhteiskunnallinen vallankumous voi ammentaa runoutensa vain tulevaisuudesta, mutta

ei menneisyydestä. Se ei voi aloittaa tehtävänsä suorittamista ennen kuin on pyyhkäissyt olemattomiin kaiken menneisyyteen liittyvän taikauskon. Varhaisemmat vallankumoukset tarvitsivat menneisyyden maailmanhistoriallisia muistoja hämätäkseen oman sisältönsä. Yhdeksännentoista vuosisadan vallankumouksen täytyy antaa kuolleiden haudata kuolleensa tajutakseen oman sisältönsä.”

Marx (1852, 151.)

Marx erotti toisistaan porvarilliset vallankumoukset, jotka eivät saavuttaneet ihmisyyden historiallista itseluomista, sekä proletarisen vallankumouksen, joka onnistuisi tässä tehtävässä ainoastaan jättäessään iloisena menneisyyden taakseen. Kuuluisassa vuoden 1843 kirjeessään saksalaiselle poliitikolle Arnold Rugelle Marx (1843) julisti, että tietoisuuden muutoksen myötä tulee tila ”jolloin ei ole tarpeen tehdä suurta jakoa menneeseen ja tulevaan, vaan saattaa menneisyyden ajatukset loppuun. Ja lopulta näyttäytyy, ettei ihmiskunta aloita *uutta* työtä, vaan tietoisesti toteuttaa vanhan tehtävän.” Historiallisen dialektiikkansa mukaisesti Marx ei väitä historian alkavan uudelleen sen kautta, että kuolleiden tradition kivilaatat rikottaisiin ja ihmiset vapautuisivat ajatellaan vaivaavista haamuista. Marx sitä vastoin purkaa ”menneen” kahteen ulottuvuuteen: painajaisen kaltaiseksi uneksi sekä tämän unen piileväksi merkitykseksi, joka tavoittelee täyttymystään. Tämän piilevän merkityksen täyttymiseen tähtäävä projekti, ”maailman historiallinen tehtävä” vaatii unenkaltaisuudesta luopumista. Tämä luopuminen tekee mahdolliseksi sen, mitä filosofi Jacques Rancière (1996) täyttymyksen logiikkaa koskevissa teksteissään on kutsunut ”uinuvan kogiton kollektiiviseksi identiteetiksi”.

Marx peräänkuuluttaa tuotantonsa eri vaiheissa hilpeää historiallista kehitystä estävästä menneisyydestä irti päästämistä. Tietenkin tämä aktiivinen unohtaminen itsetietoisien historiallisen subjektin esiinmarssin edestä on mahdollista Marxille ainoastaan silloin, kun tämä subjekti tiedostaa olevansa harmoniassa historiaa rakentavien rakenteellisten prosessin kanssa (tässä auttavat Marxin tuotantomuotoja koskevat tieteelliset analyysit). Näistä

huomioista päätyisi helposti tekemään sen virheen, jonka muun muassa filosofi Jacques Derrida (1994) näyttäisi tekevän painottaessaan analyysissään juuri *Brumairekuun* 18. tekstiä. Derrida tulkitsee, ettei Marx pitäisi merkityksellisenä menneisyydessä tapahtuneen poliittisen väkivallan muiston ja nykyisyyden välistä välienselvittelyä. Väitän, että Marxin esittämässä lupauksessa vapautumisesta aitoon luokattomaan yhteiskuntaan, on läsnä muisto historian kulusta ja kapitalismin kehityksen saatossa alistetuista ja syrjään heitetyistä ihmisistä.

Ennen kuin Marx pettyi Pariisin vallankumouksen lopulliseen käänteeseen, hän keskittyi lehtiartikkelissaan kesäkuun 1848 Pariisin kapinan uhrien muistoon. Marx tekee erottelun artikkelissaan Pariisin kaduilla käydyn kamppailun proletaarisiin ja porvarillisiin uhreihin (vrt. Walter Benjaminin erottelua voittajien ja alistettujen historiaan). ”Meiltä kysytään eikö meillä ole kyyneliä, ei huokausta, ei sanoja ihmisille, jotka kuolivat ihmisten vihan vuoksi” (Marx 1848, 136). Ranskan valtio, Marx jatkaa, tulee kunnioittamaan kuolleita porvareita sekä huolehtimaan kuolleiden perheistä, mutta työläisuhrien muiston säilyttämisen Marx siirtää demokraattiselle lehdistölle:

”Mutta alaluokkaiset, nälän rikkomat, lehdistön herjaamat, lääkäreiden hylkäämät, kunnioitettujen varkaiden kaleeriorjiksi ja polttomerkatuiksi kiroamat, heidän vaimot ja lapset, jotka sysätään vieläkin syvempään kurjuuteen, parhaimmat heistä, jotka häädetään merien taakse – sitoa laakeriseppele heidän uhkaavasti synkistyvien päittänsä päälle, se on demokraattisen lehdistön etuoikeus.”

Marx (1848, 137.)

Voiton merkin (laakeriseppeleen) sitominen emansipaatiosta käydyn taistelun uhrien päiden ympärille on Marxille surutyötä, joka jää kamppailua jatkavien vastuuksi. Kamppailutehtävän vastaanottaminen sitä jatkamaan kykenemättömiltä on ehkä parhain tapa muistaa heidät sekä samalla omaksua heidän lupauksensa vapautumisesta. Mutta tämän kuolleiden muiston kääntäminen lupauk-

seksi voitosta muotoutui muun muassa 1900-luvun alkupuolella muotoutuneen Frankfurtin koulun kriittisen teorian edustajille ongelmalliseksi.

Marxille tämä siirtyä ei kuitenkaan ollut ongelma. *Pääoman* ensimmäisen osan seitsemännessä osastossa luvussa 24, missä Marx käsittelee niin sanottua alkuperäistä kasautumista, Marx esittää historiallis-poliittisen väkivallan ja pakkoluovutusta koskevan 1400-luvulla alkaneen verisen lainsäädännön, johon kapitalismi historialliseksi ajankohdaksi käsitettynä perustui.

”Prosessi, joka luo pääomasuhteen, ei siis voi olla muuta kuin työmiehen erottamisprosessia työnsä edellytysten omistamisesta, prosessia, joka toisaalta muuttaa yhteiskunnalliset elinhyödykkeet ja tuotantovälineet pääomaksi, toisaalta välittömät tuottajat palkkatyöläisiksi. Niin sanottu alkuperäinen kasautuminen ei siis ole muuta kuin tuottajien ja tuotantovälineiden historiallista eroamisprosessia. Se näyttää ”alkuperäiseltä”, koska se muodostaa pääoman ja sitä vastaavan tuotantotavan esihistorian.”

Marx (1867, 641.)

Marx ymmärtää pääoman ensi sijassa sosiaalisena suhteena. Tällöin pääoman alkuperä sijaitsee näiden sosiaalisten suhteiden luomisen kahtalaisessa prosessissa: ensinnäkin käännettäessä ylläpidon ja tuotannon yhteiskunnalliset keinot pääomaksi ja toisaalta muutettaessa näiden välittömät tuottajat palkkatyöläisiksi, joilla ei ole pääoman omistusoikeutta.

Pääoman sosiaalisena suhteena luova prosessi vaatii näin ollen välttämättä työläisten erottamista tuotantovälineistä ja toimeentulosta. Eurooppalainen maaorjäväestö tuli erottaa maasta, yhteismaa tuli ottaa haltuun ja Yhdysvalloissa (missä ei alkujaan ollut olemassa maaorjia eikä maahanmuuttajia ilman maaomistusta) Amerikan alkuperäisväestön sekä myöhemmin afrikkalaisten orjien tuli toimia työvoiman tarpeen täyttäjinä. Marx kuvaakin, keskittyen pääosin Iso-Britannian tilanteeseen, vapaiden markkinoiden väkivaltaisen synnyn. Vapailla markkinoilla oli perustanaan orjuus

sekä maatyöläisten yhteismaan pakkolunastus, joka pakotti heidät siirtymään kaupunkeihin töihin ilman riittävää toimeentuloa. Näin massat joutuivat näkemään nälkää kapitalismin synnyn seurauksena. Marx kirjoittaakin kärkevästi, että ”pääoma, joka tänään esiintyy Yhdysvalloissa ilman syntymätodistusta, on vasta eilen Englannissa pääomaksi muuttanutta lapsenverta” (Marx 1867, 676).

Kun pääoma ymmärretään miksi tahansa omaisuudeksi, jolla on kyky tuottaa omistajalleen tuloa, niin unohdetaan, etteivät elottomat oliot kykene tuottamaan omillaan varallisuutta ja intressejä vaan vaativat tähän työvoimaa sosiaalisena suhteena. Tätä Marx tarkoittaa yksinkertaisuudessaan pääomafetisillä. Se ilmaisee asennetta pääomaan, joka estää itse tämän pääoman perustana olevan väkivaltaisen prosessin muiston nousemista esiin. Marxin esittämä fetisismikritiikki pyrkii lopulta juuri vapauttamaan meidät menneisyyden uhrien haamujen läpäisemän tukahdutetun muiston vallasta.

”Amerikan kulta- ja hopeakenttien löytö, alkuasukkaiden sukupuuttoon hävittäminen, orjuuttaminen ja kaivoksiin hautaaminen, alkanut Itä-Intian valloittaminen ja ryöstäminen, Afrikan muuttaminen mustaihoisten metsästysalueeksi – sellainen oli kapitalistisen tuotantokauden aamunkoitto.”

Marx (1867, 671.)

Tätä Marxin kirjaamaa kuvausta kapitalistisen tuotantotavan alkuhistoriasta tukee myös viimeaikainen tutkimus (ks. Perelman 2000). Joka tapauksessa Marx ei siis ainoastaan sure kirjoittamalla historian uhreista tieteellisissä teksteissään, vaan asettuu myös vastustamaan poliittisen taloustieteen porvarillisten teoreetikkojen pyrkimyksiä aktiivisesti ja tarkoituksenmukaisesti unohtaa nämä uhrit. Esimerkkinä tästä unohtamisesta Marx (1867, 640–641) nostaa esille muun muassa turvautumisen kristilliseen teologiaan. Tämän lisäksi läpi Marxin *Pääoman* (1867), erityisesti alkuperäistä kasautumista koskevassa luvussa, Marx paljastaa moraalisen sitoumuksen kuvatessaan nykyisyyden rikkauksien perustuvan menneeseen kärsimykseen. Tämä kärsimys, väkivaltainen uhraaminen, tulee integroiduksi sitä koskevan kiellon kautta kapitalismin ytimeen: ”Ja

tämä pakkoluovutuksen historia on kirjoitettu ihmiskunnan aika-kirjoihin veri- ja tulikirjaimin” (Marx 1867, 642). Marx menee argumenttiaan pohjustaessaan jopa niin pitkälle, että paikoin hän luovuttaa tavoitteensa kirjoittaa historiasta ainoastaan talouden kehityksen lakeja seuraten: ”Emme ota tässä huomioon agraarivallankumouksen puhtaasti taloudellisia kannustimia. Kysymme vain, mitkä olivat sen väkivaltaiset voimavivut” (Marx 1867, 648).

Edellisen kaltaista argumenttia tarkasteltaessa ei ole vaikeaa enää ymmärtää Ernst Blochin (1918) *Geist der Utopie* -teoksessa tekemää muotoilua, että Marxin teoria olisi ”epätoivoisen profetismin poliittista taloustiedettä”. Jälleen kerran on kuitenkin opettavaista tarkastella Marxin vastausta tähän tulevien työläisten ja maatyöläisten väkivaltaisen uhraamisen tuottamaan suutumukseen, johon Bloch lausumallaan viittaa. Hetken verran kestäneen talouden lakien seuraamisesta pidättymisen jälkeen Marx palaa kirjaamaan historiaa niiden mukaisesti. Lakien seuraaminen antaa mahdollisuuden ymmärtää mieleen palautettujen kärsimysten latentin merkityksen. Marx (1867, 681) löytää lohtua teleologisesta käsityksestään prosessin välttämättömyydestä ylittää feodaaliyhteiskunnan, eli keskiajalle tyypillisen sosiaalisen, taloudellisen ja hallinnollisen yhteiskuntajärjestelmän, universaali keskinkertaisuus työn jatkuvien yhteiskunnallisen kehitymisprosessien kautta. Kuvauksessaan Marx siis siirtää feodalismista väkivaltaisesta tuhoutumisesta *väkivallan* historian *välttämättömäksi liikevoimaksi*. Marx joutuu näin hyväksymään kannan, jonka mukaan historiaa eivät liikuta eteenpäin ainoastaan uudet tuotantovoimat, vaan myös uudet inhimilliset intohimot ja tarpeet.

Tässä kohdin on kiinnostavaa verrata kahta tekstikatkelmaa Marxin tuotannon eri vaiheista. Ensimmäinen tulee teoksesta *Poliittisen taloustieteen arvostelua* ja toinen *Pääomasta*.

”Yhteiskunnan aineelliset tuotantovoimat joutuvat tiettyssä kehitysvaiheessaan ristiriitaan olemassa olevien tuotantosuhteiden tai omistussuhteiden [...] kanssa. [...] Silloin seuraa yhteiskunnallisten vallankumousten aikakausi.”

Marx (1857, 9.)

”Määrätylle asteelle päästyään [kapitalistinen tuotantotapa] tuottaa oman häviönsä aineelliset edellytykset. Siitä hetkestä asti yhteiskunnan helmassa liikkuu voimia ja intohimoja, jotka tuntevat olevansa tämän tuotantotavan kahlehtimia. Sen täytyy hävitä ja se hävitetään.”

Marx (1867, 681.)

On kiinnostavaa miettiä, onko moraalinen narkästys, jonka Marx paljastaa *Pääoman* ensimmäisen osan seitsemännessä osastossa juuri se vipu, joka pakottaa hänet asettamaan ”alhaisimmat, likaisimmat, pikkumaisimmat ja rumimmat intohimot” (Marx 1867, 681) tuotantovoimia vastaavaan rooliin historiallisessa liikkeessä. Tämä näyttäisi viittaavan siihen, että mahdollisuus aidosti surra historian uhreja vaatisi tieteellisen, historiallis-yhteiskunnallisia lakeja seuraavan historiakäsityksen täydentämistä moraalifilosofisilla, sosiaalipsykologisilla ja psykohistoriallisilla näkökulmilla. *Pääomaa* tulisikin näin ollen lukea eräänlaisena kahtalaisen asenteen pelikenttänä. Näin tarkasteltuna Marx asettaisi *Pääomassa* emotionaalisen-poleemisen puolensa kilpasille analyttis-tieteellisen väitteidensä kanssa. Tähän kahtalaisuuteen on usein viitattu keskusteltaessa esittäkö Marx moraalisen vastaväitteen kapitalismille. On tietenkin selvää, että Marx kieltää moraaliset argumentit historiaa koskevien teoreettisten analyysiensä tasolla ja tunkee ne yhteiskunnallisen prosessin ylärakenteen tasolle (ks. Cohen, Nagel & Scanlon 1980).

Marx siis väittää, että väkivalta mahdollistaisi työväenluokan vallankumouksen. Sama välttämättömyys, joka tuotti mahdollisuuden kapitalismille, johtaa nyt työväenluokan vallankumoukseen. Se jalostaa menneisyyden äärimmäisenä ja ei-välttämättömänä kohdatun väkivallan: ”Kapitalistisesta tuotantotavasta johtuva kapitalistinen anastustapa, siis myös kapitalistinen yksityisomaisuus, on ensimmäinen yksilöllisen, omaan työhön perustuvan yksityisomaisuuden kieltäminen. Mutta kapitalistinen tuotanto tuottaa luonnollisen prosessin välttämättömyydellä oman kieltämisensä” (Marx 1867, 682). Eli Marxin mukaan kapitalistinen logiikka ajaa työväenluokan muistamaan kapitalistisen tuotanto-

tavan edellyttämän pakkoluovutuksen ja väkivallan. Tällöin työnväen tulee vaatia sortavien tuotantomuotojen kumoamista. Näin Marx heilahtelee vakioivan ja performatiivisen asenteen välillä: ”Nyt ei enää ole pakkoluovutettavana omaa talouttaan hoitava työläinen, vaan monia työläisiä riistävä kapitalisti” (Marx 1867, 682).

Pääoman seitsemännenten osaston lopussa Marx siis suuntaa kyttänsä menneen väkivallan muistamisesta syntyvästä vihasta työväenluokan välttämättömältä vaikuttavan voiton suuntaan. Hän kutsuu performatiivisesti työläisiä johtamaan maailmanhistoriallisen roolinsa tästä uhrauksen historiasta. Niin pitkälle kuin työväenluokan voitto olisi seurausta vallankumouksina ilmenevästä historian täyttymykseen tähtäävästä logiikasta, liittää Marx (1847, 13) latentin merkityksen aikaisemman historiallisen kehityksen tuottamaan kärsimykseen: juuri historiallinen vääryys saa aikaan liikehdintää, joka tekee historiaa.

Yleisessä mielessä Marxin luottamus edistykseen sekä hänen tekemänsä aikaisempien historiallisen kärsimyksen uhrien muiston kohottaminen yhteiskunnallistaloudellisen kehityksen osaksi estävät mahdollisuuden käsittää näiden muistojen roolia emansipaatioon liittyvässä lupauksessa – vaikka itse näille muistolle annettaisiinkin keskeinen rooli. Marx yrittääkin kytkeä kokemuksen menneisyyden menetyksistä esiin nousevaan lupaukseen paremmasta tulevaisuudesta. Itse tämä lupaus, kun menetykselle annetaan merkitys ja mieli kytkemällä se voiton logiikkaan, lopulta kuitenkin häivyttää kyseisen kokemuksen voiman. Näin vaarana on kärsimyksen muiston välineellistyminen.

Kirjallisuus

- BLOCH, E. (1985) [1918]. *Geist der Utopie: Erste Fassung*. Frankfurt: Suhrkamp.
- BLUSTEIN, J. (2008). *The Moral Demands of Memory*. New York: Cambridge University Press.
- COHEN, M., NAGEL, T. AND SCANLON, T. (Toim.) (1980). *Marx, Justice, and History*. Princeton: Princeton University Press.
- DERRIDA, J. (1994). *Spectres of Marx*. New York: Routledge.

- JAY, M. (1986). *Marxism and Totality*. Berkeley: University of California Press.
- MARX, K. (1843). "Letters from the Deutsch–Französische Jahrbücher. M. to R. Cologne, May 1843." Teoksessa Marx & Engels, *Collected Works*, Vol. 3. Moscow: Progress Publishers.
- (1847). *Filosofian kurjuus*. Moskova: Kustannusliike edistys.
- (1848). "Die Junirevolution." Teoksessa Marx–Engels, *Werke*. Band 5. Berlin: Dietz Verlag. 133–137.
- (1852). "Louis Bonaparte brumairekuun kahdeksastoista." Teoksessa Marx & Engels, *Valitut teokset*. Osa 3. Moskova: Kustannusliike edistys.
- (1857). "Poliittisen taloustieteen arvostelua". Teoksessa Marx & Engels *Valitut teokset*. Osa 4. Moskova: Kustannusliike edistys.
- (1864). "Inaugural Address of the International Working Men's Association". Teoksessa Marx & Engels, *Collected Works*. Vol. 20. Moscow: Progress Publishers.
- (1974) [1867]. *Pääoma*. Osa I. Moskova: Kustannusliike Edistys.
- MARX, K. & ENGELS, F. (1978) [1857]. "Kommunistipuolueen manifesti". Teoksessa
- MARX & ENGELS, *Valitut teokset*. Osa 2. Kustannusliike Edistys, Moskova.
- MOISIO, O-P (2011). "Marxilaisesta emansipaatioteoriasta, työväenluokasta ja kriittisestä teoriasta." Teoksessa Mika Pekkola (toim.) *Kriittinen teoria ja Marx*. Jyväskylä: SoPhi. URL: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4278-6>.
- PERELMAN, M. A. (2000). *The Invention of Capitalism. Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*. Durham & London: Duke University Press.
- RANCIÈRE, J. (1996). "The Archaeomodern Turn." Teoksessa Michael P. Steinberg (toim.) *Walter Benjamin and the Demands of History*. Ithaca: Cornell University Press.